हिरण्यस्तूप आङ्गिरसः। इन्द्रः। त्रिष्टुप्।

एतायामोप गव्यन्त इन्द्रमस्माकं सु प्रमतिं वावृधाति।

अनामृणः कुविदादस्य रायो गवां केतं परमावर्जते नः॥ १ ॥०३३ ॥०१

गव्यन्तः- ज्ञानेच्छवः। आ इत- आगच्छत। इण् गतौ। इन्द्रम्- परमेश्वरम्। उप अयाम- प्राप्नवाम। इन्द्रः। अस्माकम्- नः। प्रमतिम्- प्रज्ञानम्। सु- सुष्ठु। वावृधाति- वर्धयति। अनामृणः- अहिंसाव्रतः। मृण हिंसायाम्। इन्द्रः। गवाम्- चिद्रश्मीनाम्। अस्य रायः- अस्याः संपदः। परम्- परमम्। केतम्- ज्ञानम्। कित ज्ञाने। नः- अस्माकम्। कुवित्- अधिकम्। आवर्जते- उत्सृजति। वृजी वर्जने ॥१॥

उपेदहं धनदामप्रतीतं जुष्टां न श्येनो वसतिं पतामि।

इन्द्रं नमस्यन्नुपमेभिरर्कैर्यः स्तोतृभ्यो हव्यो अस्ति यामन्॥ १ ॥०३३ ॥०२

यः- य इन्द्रः। स्तोतृभ्यः- मन्त्रवद्भ्यः। यामन्- युद्धे। वृष्ट्यावारकशक्तिभिर्जनिते अग्निकार्याख्ययुद्धे। हव्यः- हविः। अस्ति- भवति। यद्धविरत्र दीयते तदेव धूमरूपेण गत्वा अन्तरिक्षे आवरणशक्तीर्भित्वा वृष्टिसिद्धिं करोतीति कारणात् हव्यस्य इन्द्रांशत्वम्। तम्। धनदाम्- संपद्दायकम्। अप्रतीतम्- अप्रतिगतम्। जुष्टाम्- स्वबन्धुभिराश्रितम्। वसतिम्- नीडम्। श्येनः- पक्षिविशेषः। न- इव। उपमेभिः- तत्सदृशैः तद्युक्तैर्वा। अर्कैः- मन्त्रैः। इन्द्रम्- परमेश्वरम्। नमस्यन्- नमस्कुर्वन्। उपेत् पतामि- उपपन्नोस्मि ॥२॥

नि सर्वसेन इषुधीँरसक्त समर्यो गा अजति यस्य वष्टि।

Dr. Rangaji

चोष्कूयमाण इन्द्र भूरि वामं मा पणिर्भूरस्मदधि प्रवृद्ध॥ १ ॥०३३ ॥०३

सर्वसेनः- विश्वसेनः। अर्यः- आर्यः। पूज्य इति भावः। इन्द्रः। इषुधीन्- निषङ्गान्। नि असक्त- नितरां पृष्ठे संयोजितवान्। षच समवाये। यस्य- उपासकस्य। गाः- चिद्रश्मयः। वष्टि- अपहृताः। तस्मै उपासकाय। ताः। सम्- सम्यक्। अजति- प्रापयति। अज गतिविक्षेपणयोः। प्रवृद्ध- प्रकर्षेण वर्धमान। इन्द्र। भूरि- अधिकम्। वामम्- सुन्दरीं ज्ञानसंपदम्। चोष्कूयमाणः- अस्मभ्यं प्रदास्यन्। अस्मदधि- अस्मासु। पणिः- वाणिज्यभावसंपन्नः। मा भूः- मा व्यवहर। अस्मान् ज्ञानप्राप्तिविषये वणिज इति मा चिन्तयेति भावः ॥३॥

वधीर्हि दस्युं धनिनं घनेन एकश्चरन्नुपशाकेभिरिन्द्र।

धनोरधि विषुणक्ते व्यायन्नयज्वानः सनकाः प्रेतिमीयुः॥ १ ॥०३३ ॥०४

इन्द्र। एकः- अद्वितीयः। चरन् - सञ्चरन्। धनिनम्- पणिम्। ज्ञाने वाणिज्यभावसंपन्नमिति भावः। दस्युम्- चोरम्। दस्युः अस्मद्धृदयस्थचोरभावनायाः प्रतीकः। उपशाकेभिः- सहचरैर्मरुद्भिः प्राणविशेषैः। घनेन- घनीभूतवज्रेण। वधीः- अवधीः। अयज्वानः- दानरहिताः स्वार्थाः। सनकाः- स्वतः दानरहिताः। किन्तु डम्भार्थमल्पदानकराः। षनु दाने। कप्प्रत्यत्यः अत्र अल्पत्वं दर्शयितुम्। धनोः- तव धनुषः। अधि- उपरि। आक्रमितुम्। विषुणक्- विश्वतः। व्यायन्- योद्धुं विविधमागच्छन्। प्रेतिम्- मरणम्। ईयुः- प्रापुः ॥४॥

परा चिच्छीर्षा ववृजुस्त इन्द्रायज्वानो यज्वभिः स्पर्धमानाः।

प्र यद्दिवो हरिवः स्थातरुग्र निरव्रताँ अधमो रोदस्योः॥ १ ॥०३३ ॥०५

Dr. Rangani

अयज्वानः- दानरहिताः स्वार्थाः। यज्वभिः स्पर्धमानाः- दातृभिर्निस्वार्थैरीर्ष्यां कुर्वन्तः। त्वया जिताः। इन्द्र। ते। शीर्षा- शिरांसि। परा- पराङ्मुखानि। चित्- एव कृत्वा। ववृजुः- अगच्छन्। हरिवः- आकर्षणशक्तिसंपन्न। दिवः- ज्योतिषां लोकस्य। प्र- प्रकर्षेण। स्थातः- स्थितिकारण। उग्र- शूर। अव्रतान्- प्रकृतिनियतिविरोधिनः। रोदस्योः- द्यावापृथिव्योः। नि- नितराम्। अधमः- अधः पातितवान्॥५॥

अयुयुत्सन्ननवद्यस्य सेनामयातयन्त क्षितयो नवग्वाः।

वृषायुधो न वध्रयो निरष्टाः प्रवद्भिरिन्द्राच्चितयन्त आयन्॥ १ ॥०३३ ॥०६

अनवद्यस्य- दोषरहितस्य इन्द्रस्य। सेनाम्- गणम् प्रति। अयुयुत्सन्- वृत्राणि योद्धुमैच्छन्। नवग्वाः- नवगतयः स्तोतव्यचारित्राः साधवः। क्षितयः- मनुष्याः। अयातयन्त- इन्द्रं प्रोत्साहितवन्तः। वृषायुधः- पौरुषयुक्तेन। वध्रयः- पौरुषरहिताः। न- इव। निरष्टाः- वृत्राः इन्द्रेण निराकृताः। जिताः। चितयन्तः- शिक्षिताः प्राप्तप्रज्ञाः। प्रवद्भिः- प्रवणभावैः। इन्द्रात्। आयन्- युद्धनिवृता अगच्छन्॥६॥

त्वमेतान्रुदतो जक्षतश्चायोधयो रजस इन्द्र पारे।

अवादहो दिव आ दस्युमुच्चा प्र सुन्वतः स्तुवतः शंसमावः॥ १ ॥०३३ ॥०७

त्वम्। रुदतः- वृथा शब्दं कुर्वतः। जक्षतः- अतिशयेन अत्तॄन्। एतान्। रजसः पारे- द्युलोके। मनसीति भावः। द्युलोको मनसः प्रतीकः। अयोधयः- अयुध्यथाः। दिवः- द्युलोकाख्यमनसः। दस्युम्- चोरभावनम्। आ- द्युलोकादानीय। उच्चा- उत्कर्षेण। अवादहः- अदहः। सुन्वतः- सोमाभिषवं कुर्वतः। रसनिष्पादकस्य। स्तुवतः- स्तोतुः। शंसम्- मन्त्रम्। प्र- प्रकर्षेण। आवः- ररक्षिथ॥७॥

Dr. Rangaji

चक्राणासः परीणहं पृथिव्या हिरण्येन मणिना शुम्भमानाः।

न हिन्वानासस्तितिरुस्त इन्द्रं परि स्पशो अदधात्सूर्येण॥ १ ॥०३३ ॥०८

पृथिव्याः- भूम्याः। परीणहम्- आवरणम्। चक्राणासः- कुर्वाणाः। हिरण्ययेन- सुवर्णेन। मणिना- रत्नेन। शुम्भमानाः- शोभमानाः। सदा वाणिज्यदृष्ट्या सर्वं पश्यन्तः पणय एते इति दर्शनार्थमत्र भूषणवर्णनम्। हिन्वानासः- वर्धमानाः। हि वृद्धौ। ते- वृत्राः। इन्द्रम्। न तितिरुः- न तरन्ति जेतुमसमर्था इति भावः। इन्द्रः। स्पशः- बाधकान्। सूर्येण- आत्मसूर्येण। परि अदधात्- परिहितान्व्यवहितानकरोत्॥८॥

परि यदिन्द्र रोदसी उभे अबुभोजीर्महिना विश्वतः सीम्।

अमन्यमानाँ अभि मन्यमानैर्निब्रह्मभिरधमो दस्युमिन्द्र॥ १ ॥०३३ ॥०९

इन्द्र। उभे रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। विश्वतः सीम्- सर्वतः परिगृह्य। महिना- स्वमहिम्ना। अबुभोजीः- ररक्षिथ। भुज पालनाभ्यवहारयोः। मन्यमानैः- अवबोधरसवद्भिः। अमन्यमानान्- अज्ञानिनः। अभि- अभितः। अबुभोजीः- ज्ञानं दत्वा ररक्षिथ। ब्रह्मभिः- मन्त्रैः। नि- नितराम्। दस्युम्- चोरं चोरभावनं वा। अधमः- धमनं कृतवानसि॥९॥

न ये दिवः पृथिव्या अन्तमापुर्न मायाभिर्धनदां पर्यभूवन्।

युजं वज्रं वृषभश्चक्र इन्द्रो निर्ज्योतिषा तमसो गा अदुक्षत्॥ १ ॥०३३ ॥१०

ये- ये गावः। चिद्रश्मयः। दिवः- चित्तभूतद्युलोकात्। पृथिव्या अन्तम्- शरीरपर्यन्तम्। न आपुः- न स्वातन्त्र्येण प्रवाहं प्रापुः। मायाभिः- आवरणशक्तिजनितमिथ्याज्ञानैर्विद्धाः। धनदाम्-

Dr. Rangani

संपद्वर्धकमिन्द्रम्। न पर्यभूवन्- न प्राप्ता अभवन्। गाः- तानेव चिद्रश्मीन्। वृषभः- वर्षकः। इन्द्रः। तमसः- अज्ञानात्। बहिर्निःसार्य। ज्योतिषा- ज्ञानेन। अधुक्षत्- दुग्धवान्। तद्रक्षायै। युजम्- समाधिम्। वज्रम्- स्वायुधं वज्रम्। वज्रं तस्यैव शक्तिः। चकार ॥१० ॥

अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्यावर्धत मध्य आ नाव्यानाम्।

सध्रीचीनेन मनसा तमिन्द्र ओजिष्ठेन हन्मनाहन्नभि द्यून्॥ १ ॥०३३ ॥११

आपः- चित्ताधारशक्तिप्रवाहाः। अस्य- एतस्य इन्द्रस्य। स्वधाम्- आत्मधारणाम्। अनु- अनुसृत्य। अक्षरन्। नव्यानाम्- तरणशीलानामभिनवानां वा अपाम्। मध्ये। आ- समन्ततः। वृत्रः पुनरवर्धत। तम्- वृत्रम्। इन्द्रः। सध्रीचीनेन- अनुकूलेन। मनसा- चित्तेन। ओजिष्ठेन- बलवता। हन्मना- वज्रेण। द्यून्- द्योतनशक्तीः। अभि- अभिलक्ष्य। अहन्- जघान ॥११ ॥

न्याविध्यदिलीबिशस्य दृळ्हा वि शृङ्गिणमभिनच्छुष्णमिन्द्र ।

यावत्तरो मघवन्यावदोजो वज्रेण शत्रुमवधीः पृतन्युम्॥ १ ॥०३३ ॥१२

इलीबिशस्य- इलाबिलेशयस्येति यास्कः। बिलमत्र चित्ते अस्मदप्रज्ञाने भूतं स्थानम्। दृळ्हा- दृढानि दुर्गाणि। न्याविध्यत्- नितरामवधीत्। इन्द्रः- परमेश्वरः। शृङ्गिणं। शुष्णम्- शोषणकरं वृत्रम्। अभिनत्- बिभेद। मघवन्- इन्द्र। पृतन्युम्- युयुत्सुम्। वृत्रम्। शत्रुम्। यावत्तरः- यावान् वेगोस्ति। यावदोजः- यावत्तेजोस्ति। तावता वेगेन तेजसा। वज्रेण- स्वायुधेन। अवधीः ॥१२ ॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्वि तिग्मेन वृषभेणा पुरोऽभेत्।

सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः प्र स्वां मतिर्मतिरच्छाशदानः॥ १ ॥०३३ ॥१३

Dr. Pangani

अस्य- इन्द्रस्य। सिध्मः- राधशक्तिः। षिधु संराधौ। राध संसिद्धौ। शत्रून्- रिपून्। अभि- अभितः। अजिगात्- अगच्छत्। तिग्मेन- तीक्ष्णेन। वृषभेण- वर्षकेण। वज्रेण। पुरः- वृत्रदुर्गाणि। इन्द्रः। वि- विशेषेण। अभेत्- अभिनत्। वृत्रम्- आवरणशक्तिम्। वज्रेण- स्वायुधेन स्वशक्त्या वा। समसृजत्- संयोजितवान्। संयोज्य शाशदानः- तं शातयन्। शद्लृ शातने। स्वां मतिम्- स्वचित्तम्। प्र- प्रकर्षेण। अतिरत्॥१३॥

आवः कुत्समिन्द्र यस्मिञ्चाकन्प्रावो युध्यन्तं वृषभं दशद्युम्।

शफच्युतो रेणुर्नक्षत द्यामुच्छ्वैत्रेयो नृषाह्याय तस्थौ॥ १ ॥०३३ ॥१४

इन्द्र। यस्मिन्। चाकन्- गुणैस्तृप्तः सन्। तं कुत्सम्- कर्मशीलम्। कुत्सा एते हर्यश्वाय शूषमिति श्रुतावेवमेव दृश्यते । आवः- ररक्षिथ। युध्यन्तम्- वृत्रैर्युध्यमानम्। दशद्युम्- दशसु दिक्षु दीप्यमानम्। वृषभम्- वर्षकमुपासकम्। प्रावः- ररक्षिथ। शफच्युतः- इन्द्राश्वखुरनिःसृतः। रेणुः- धूळिः। द्याम्- आकाशम्। नक्षत- प्राप्नोति। नक्ष गतौ। प्राणेन चित्तव्याप्तिरियम्। श्वैत्रेयः- ज्योतिष्मानुपासकः। श्वित्रा श्वेता ज्योतिः। तस्या अपत्यं श्वैत्रेयः। नृषाह्याय- नृभिः बलिभिः सोढव्याय। उत्तस्थौ- प्रोत्साहितः सञ्जोऽभवत्॥१४॥

आवः शमं वृषभं तुग्र्यासु क्षेत्रजेषे मघवञ्छ्वित्र्यं गाम्।

ज्योक्चिदत्र तस्थिवांसो अक्रञ्छत्रूयतामधरा वेदनाकः॥ १ ॥०३३ ॥१५

वृषभम्- वर्षकम्। शमम्- परमशान्तिमयम्। तुग्र्यासु- चिदाकाशस्थासु अप्सु चित्ताधारशक्तिप्रवाहेषु। गाम्- चिद्रश्मिभूतम्। श्वित्र्यम्- ज्योतिष्मन्तमुपासकम् । क्षेत्रजेषे- भूमिकालब्ध्यर्थम्। जेषृ गतौ। आवः- ररक्षिथ। अत्र। ये अक्रन्- अस्मत्प्रतिकूलकर्म कुर्वन्तः।

Dr Ranganji

ज्योक्- दीर्घकालम्। तस्थिवांसः- तिष्ठन्ति। तैः। शत्रूयताम्- शत्रूनात्मन इच्छद्भिः। कृतानि। वेदना- दुःखानि। अधरा- धमनम्। अकः- कुरु। विनाशयेति भावः॥१५॥

Dr. Ranganji